

MIERTIESAS FUNKCIJAS PAMATTIESĪBU AIZSARDZĪBAS NODROŠINĀŠANĀ

FUNCTIONS OF THE MAGISTRATES' COURT IN ENSURING PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS

Modrīte Mazure-Vučāne, *cand. Dr. iur., Mg. hist., Mg. soc.*

Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes
Komunikācijas studiju nodaļas pasniedzēja

Summary

Magistrates' court is an old judicial institution which is still common in many countries. During the 1920s and 1930s, the magistrates' court was a component of the judicial system of Latvia. The author has studied the role of the magistrates' court in the context of the legal history of Latvia, focusing on the way it ensured fundamental rights, such as the right to property, the right to a salary, the right to be assisted by a lawyer and the right to protection of health. The novelty of the study manifests itself in the identification of case law of the magistrates' courts, which so far has not been studied. Assessing the contribution of the magistrates' courts to the protection of fundamental rights in the period when they were not yet specified in the Constitution, the author believes that district (city) courts should be renamed magistrates' courts.

Atsēgvārdi: pamattiesības, miertiesā, pamattiesību aizsardzība

Keywords: fundamental rights, magistrates' court, protection of fundamental rights

Ievads

Miertiesā ir senā tiesas institūcija, kas joprojām pastāv daudzās valstīs. 20. gadsimta 20.–30. gados miertiesā bijusi Latvijas tiesu sistēmas sastāvdaļa.¹ Tomēr, atjaunojot demokrātiskas valsts tiesu sistēmu, vēsturiskās tradīcijas pilnībā nav ievērotas. Autore uzskata, ka likuma "Par tiesu varu" izstrādātājiem pilnīgu zināšanu un izpratnes par Latvijas tiesu sistēmas vēsturi nebija. Arī padomju domāšanas ietekme bija liela, bet miertiesas vārds tik svešs un neparasts. Tāpēc joprojām pirmās instances tiesas turpina nest padomju varas doto neizteiksmīgo rajona (pilsētas) tiesas vārdu. Tomēr tiesu sistēmas veiksmīga reformēšana nav iespējama bez vēsturiskās pieredzes apzināšanas. Pētījuma mērķis ir noskaidrot miertiesas lomu tādu pamattiesību kā tiesības uz īpašumu, tiesības uz atalgojumu, tiesības uz advokāta palīdzību un veselības aizsardzību nodrošināšanā. Autore izvirzījusi uzdevumu: iepazīties ar literatūru un arhīvā

¹ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību. Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rikojumu Krājums, 15.07.1919., Nr. 1; Tiesu iekārtas likumi. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1924.

apzināt līdz šim nepētītas, raksturīgas attiecīgo kategoriju civillietas un krimināllietas. Autore strādājusi ar vēsturisko, salīdzinošo, teleoloģisko, sistēmisko un socioloģisko metodi

Pamattiesību aizsardzības īpatnības 20. gadsimta 20.–30. gados

Latvijas Republikas Satversmes pirmās septiņas nodaļas ir pieņemtas 1922. gada 15. februārī. Tā kā Satversmes II daļas (8. nodaļas), kura regulētu pilsoņu tiesības un pienākumus, pieņemšanai 1922. gada 5. aprīlī pietrūka balsu, Satversmes tekstā neiekļāva pilsoņu pamattiesības. Tomēr autoritatīvi zinātnieki apgalvo, ka, neraugoties uz to, pamatbrīvības un tiesības tika atzītas.² K. Dišlers paudis viedokli, ka demokrātiskā republikā, kur augstākā valsts vara pieder tautai, pilsoņu konstitucionālajām garantijām nav nozīmes, jo “pilsoņu tiesību un brīvību sargāšana uzticēta tautai pašai”.³

Autore uzskata, ka Satversmē konkrēti neuzskaitītas pamattiesības ir atvasināmas no pamatnormas – Latvija ir republika uz demokrātiskiem pamatiem,⁴ kas caurvij visu valsts tiesību sistēmu.⁵ Konstitūcijā neierakstītas, no pamatnormas izrietošas pamattiesības sargāja gan hierarhijā esoši zemāka ranga normatīvie tiesību akti.⁶ Piemēram, Tiesu iekārtas likumi, Civillikums, Civilprocesa nolikums, Pagasttiesu likums, Sodlu likums utt.⁷ Pamattiesības sargāja arī mīertiesas, veicot savas funkcijas: izspriežot lietas kā pirmā instance vai arī kā apelācijas instance pagasttiesu nolēmumiem.

Tā kā autore pēta pamattiesību aizsardzību mīertiesu praksē arī laika posmā pirms Satversmes pieņemšanas, jāatceras, ka tad spēkā bija divi pagaidu konstitucionālo tiesību akti: Deklarācija par Latvijas valsti⁸ un Latvijas Valsts iekārtas pagaidu noteikumi,⁹ kuri akcentēja un apstiprināja Tautas padomes politiskajā platformā ietvertu pamatnormas saturu. Turklāt Latvijas Valsts iekārtas pagaidu noteikumos atsevišķas pamattiesības (personas un dzīvokļa neaizskaramība, preses, vārda, apziņas, streika, sapulču un biedrošanās brīvība, korespondences neaizskaramība) bija akcentētas. Tomēr tas nebūt nenozīmēja, ka citas šajos noteikumos neierakstītas tiesības, piemēram, tiesības uz īpašumu, palika neaizsargātas. Mīertiesu prakses materiālu izpēte šo apgalvojumu apstiprina.

Attiecībā uz Satversmi¹⁰ uzsverams: lai arī tai nebija pamattiesību daļas, likumdevējs tās pamattekstā atsevišķas pamattiesības bija iekļāvis. Piemēram, neatkarīgas tiesu varas pastāvēšanu un pilsoņu tiesības aizskartās tiesības

² Kusiņš G., Pleps J. Satversme un Latvijas konstitucionālo institūciju izveidošana. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 59. lpp. [68.–119. lpp.]

³ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 90. lpp.

⁴ Tautas Padomes Politiskās platformas II nodaļas 1. punkts. Sk.: Tautas Padomes Politiskā platforma. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 55. lpp.

⁵ Lazdiņš J. Latvijas valsts izsludināšana un pirmās pagaidu satversmes. Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti, 50. lpp.

⁶ Šilde Ā. Latvijas vēsture 1914–1940. Stokholma: Daugava, 1976, 363. lpp.

⁷ Nosaukti ir tikai tie pamattiesības sargājošie normatīvie akti, uz kuriem autore šajā rakstā atsauksies.

⁸ Deklarācija par Latvijas valsti. Valdības Vēstnesis, 28.05.1920., Nr. 118.

⁹ Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi. Valdības Vēstnesis, 03.06.1920., Nr. 123.

¹⁰ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Valdības Vēstnesis, 30.06.1922., Nr. 141.

aizstāvēt taisnīgā tiesā. Tas ir gan izsecināms no pamatnormas, gan tieši ierakstīts sestajā nodaļā “Tiesas” un 82. pantā, kas garantēja tiesības uz lietas izskatīšanu taisnā tiesā un visu pilsoņu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā. Turklāt šis pants ietver arī tiesības uz advokāta palīdzību.

Tiesības uz īpašumu aizsardzību

1920. gadā, kad Ministru kabinets piešķīra pilsētas tiesības Rīgas Jūrmalai,¹¹ vienlaikus netika precizētas attiecīgo pagastu robežas, tādējādi neprasēmīgi normu piemērotāji pamanījās pārkāpt atsevišķu personu tiesības uz īpašumu. Lai aizstāvētu tiesības iegūt īpašumu mantojot, 1920. gadā Ansis Skuja Rīgas apriņķa 1. iecirkņa miertiesnesim iesniedza blakussūdzību par Slokas pagasttiesu, kura bija atteikusies iecelt kuratoru viņa mirušā tēva mantojuma masai un apstiprināt A. Skuju mantojuma tiesībās. Lai arī saskaņā ar Pagasttiesu likuma¹² 206. pantu mantojuma apsardzība bija jāveic pagasttiesai,¹³ kuras iecirknī atradās mantojums, Slokas pagasttiesa lietu pieņemt atteikusies.¹⁴

Lai izspriestu lietu, miertiesnesis pieprasīja paskaidrojumus no pagasttiesas un pagasta valdes. Pagasttiesa skaidroja, ka mantojuma lietu nav pieņēmusi saskaņā ar pagasta padomes lēmumu.¹⁵ Savukārt pagasta padomes sēdes protokola izrakstā atrodams gan lēmums, gan tā pieņemšanas argumenti. Pagasta valde konstatējusi, ka pagasttiesu uzraugošā miertiesneša rīkojums nosaka pagasttiesai kārtot arī to iedzīvotāju lietas, kuri dzīvo apgabalos, kas iepriekš piederējuši pie Slokas pagasta.

Tomēr šī iemesla dēļ rodas lieki izdevumi, tiek kavēti pagasta valdes darbi.¹⁶ Uzskatot, ka pagasts nav spējīgs segt šādus izdevumus, kā arī pretēji miertiesneša rīkojumam pagasta valde noteikusi pagasttiesai līdz pagasta robežu galīgai noteikšanai pārtraukt izskatīt pilsoņu lietas, kuri dzīvo apvidos ar vēl precīzi nenoteiktu piederību pagastam.¹⁷ Šāda domāšana liecina par pašvaldības patvaļu un prettiesisku tiesību normu tulkošanu.

Tāpēc miertiesā¹⁸ konstatēja, ka pagasttiesa ne tikai rīkojusies pretēji Pagasttiesu likumā noteiktajai piekritībai, bet arī nav ievērojusi Tiesu palātas departamenta 1920. gada 3. maija kopsapulces lēmumu, kas uzlicis par pienākumu pagasttiesām veikt savas funkcijas arī jauno pilsētu robežās, līdz oficiāli tiks izmainītas pagasttiesu iecirkņu robežas. Miertiesā uzsvēra: pagasta padome nav pagasttiesas uzraudzības iestāde, līdz ar to tās lēmumi pagasttiesu darbības jautājumos pagasttiesai nav saistoši. Sargājot pamattiesību – iegūt īpašumu, miertiesā noteica pagasttiesai nekavējoties izpildīt Skujas lūgumu mantojuma

¹¹ Zankevics J. Pašvaldību izveidošanās. Pagasta Dzīve, 15.11.1938., Nr. 16/20, 373. lpp.

¹² Pagasta tiesu ustavi. Grām.: Ķeizara Aleksandra II tiesu ustavi. Jelgava: Zislaka drukātava, 1889.

¹³ Mantojuma lietas tika izņemtas no pagasttiesu piekritības tikai ar 1922. gada 1. janv. Sk.: Noteikumi par mantojumu un prasību lietu izņemšanu no pagastu tiesu piekritības. Likumu un valdības rīkojumu krājums, 31.12.1921., Nr. 22, 266. lpp.

¹⁴ LVVA, 1559. f., 1. apr., 138. l., 3. lp.

¹⁵ Ibid., 1. lp.

¹⁶ Pagasta valdes darbu kavēšana ir saprotama, jo pagasta darbvedis un pagasttiesas sekretārs parasti bija viena un tā pati persona. Iepriekšējos pētījumos autorei nav izdevies apzināt nevienu pagasttiesu, kurai 20. gs. 20.–30. gados būtu bijis savs no pagasta valdes neatkarīgs sekretārs.

¹⁷ LVVA, 1559. f., 1. apr., 138. l., 2. lp.

¹⁸ Ibid., 5. lp.

lietā.¹⁹ Vienlaikus šī lieta apliecina vēsturiski iesakņojušos tendenci, kas pastāv joprojām, – pašvaldību jaukšanos pagasttiesu (mūsdienās – bāriņtiesu) darbā.²⁰

Tiesības uz īpašumu 1940. gada rudenī centās aizsargāt Juris Noviks. Tā kā viņš “bija grūtos materiālos apstākļos, tad nolēma apprecēties un dabūt sievu ar pūru”. Nesaņēmis solīto, Noviks iesniedza prasības sūdzību Rīgas pilsētas 10. iecirkņa miertiesnesim, apsūdzot sievasmātes māsu par solīto 1000 latu nesa maksāšanu.²¹ Prasības lūgumā Noviks uzsvēra: “lai viņš varētu nosvinēt kāzas un iekārtot dzīvi”, viņam tika apsolīti 2000 latu. Puse solītās naudas ir samaksāta, bet pārējo daļu atbildētāja nav samaksājusi.²²

Tiesas sēdes protokols liecina, ka lietas apstākļu noskaidrošanai nozvērīnāti vairāki liecinieki,²³ kuri apliecināja, ka prasītājam “sievasmātes bagātā māsa solījusi dot pūra naudu – 2000 latu”,²⁴ vienlaikus apstiprinot, ka atbildētāja ir precējies, bet atsevišķas mantas viņai nav, visa manta ir kopīga ar vīru.²⁵ Savukārt prasītājs sācis izlocīties attiecībā uz parāda juridisko dabu, skaidrojot, ka “nevar teikt, ka tā bija pūra nauda, ko man atbildētāja apsolīja, bet viņa man solīja naudu, lai varam iedzīvoties, jo man nekā nebija”.²⁶

Lai arī miertiesnešu spriedumos praktiski nav argumentācijas, no lietas materiāliem izsecināms, ka lietas izšķiršanā noteicošie bija divi Civillikuma²⁷ panti, uz kuriem atsaucās arī atbildētājas advokāts, lūdzot prasību noraidīt.²⁸ 112. panta pirmajā daļā dots pūra institūta regulējums: “Lai solījums dot pūrā kustamu mantu vērtībā pāri par pieci simti latiem vai nekustamu mantu būtu saistošs, tas izteicams rakstiski”,²⁹ kā arī par laulāto likumiskajām mantiskajām attiecībām 92. pantā³⁰ noteikts: “Sieva bez vīra piekrišanas nevar rīkoties ar mantu, kas atrodas vīra pārvaldībā.” Šajā gadījumā rakstiskas vienošanās par pūru nebija, kā arī pūra solītāja nebija tiesīga rīkoties ar vīra pārvaldībā esošu mantu. Tāpēc Novika prasība tika noraidīta, ar miertiesneša spriedumu aizstāvēt nevis prasītāja, bet gan atbildētājas vīra tiesības rīkoties ar viņa pārvaldībā esošo mantu.

Šī lieta ir visai īpatnēja, jo pierāda, ka padomju okupācijas sākumposmā pirms Latvijas tiesu sistēmas pārveidošanas atbilstoši padomju varas principiem³¹ darbojās miertiesas, lietas izspriežot un īpašumtiesības aizstāvēt saskaņā ar 1937. gada Civillikumu. Sprieduma rezolūcija šajā lietā tika pasludināta 1940. gada 7. oktobrī.³² Tādējādi lieta tikusi izspriesta pretēji 1940. gada 25. augustā pieņemtajai Latvijas PSR Konstitūcijai,³³ kas sargāja pilsoņu

¹⁹ LVVA, 1559. f., 1. apr., 138. l., 6. lp.

²⁰ Vucāne M. Bāriņtiesa: vai vecās pagasttiesas pinekļos. Jurista Vārds, 05.05.2015., Nr. 18 (870), 24. lpp.

²¹ LVVA, 1552. f., 2. apr., 21. l., vāks.

²² Ibid., 1. lp.

²³ Ibid., 11.–15. lp.

²⁴ Ibid., 11., 12. lp.

²⁵ Ibid., 28.–29. lp.

²⁶ Ibid.

²⁷ Civillikums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938.

²⁸ LVVA, 1552. f., 2. apr., 21. l., 29. lp.

²⁹ Civillikuma 112. panta spēkā esošajā redakcijā – 700 eiro.

³⁰ Civillikuma spēkā esošajā redakcijā šis pants ir izslēgts.

³¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Dekrēts par Latvijas PSR tiesu sistēmas pārveidošanu (11.11.1940.). Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs, 27.11.1940., Nr. 75.

³² LVVA, 1552. f., 2. apr., 21. l., 29. lp. 2. puse.

³³ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums). Valdības Vēstnesis, 27.08.1940., Nr. 194.

personisko īpašumu (11. pants), sievietes vienlīdzību ar vīrieti visās dzīves nozarēs (94. pants), kā arī noteica padomju tiesu iekārtu (VII nodaļa), kurā miertiesas nebija paredzētas (82. pants). Šīs lietas materiāli pierāda, ka padomju okupācijas laikā līdz par 1940. gada rudenim joprojām tika lietota Latvijas Republikas laika sprieduma veidlapa, bet tajā iedrukātais teksts “Latvijas Suverēnās Tautas Vārdā” miertiesnesim Lūkinam bija jānosvīturo, klāt pierakstot “Latvijas Pad. Soc. Rep. Vārdā”.³⁴

Tiesības uz atalgojumu aizsardzība

Pētot miertiesu lietas, rodas jautājums, vai pamattiesības aizsardzība ir iespējama pilnībā. 1929. gadā Varakļānu iecirkņa miertiesā izskatīta Annas Bērziņas prasības lieta par neizmaksātās darba algas piedziņu 320 latu apmērā.³⁵ Prasības lūgumā Bērziņa norāda, ka viņas dēls Jānis no 1918. gada līdz 1925. gadam ir strādājis pie “Todorovas” māju saimnieka Teodora Izmailoviča. Noligtā alga bija 40 lati gadā, kopā par astoņiem gadiem – 320 lati. Izmailovičs no algas maksāšanas izvairās, aizbildinādamies, ka nav, ko maksāt.³⁶

Lietas materiāli liecina, ka Bērziņa bijusi tik trūcīga, ka nav spējusi maksāt tiesas izdevumus. Lai nodrošinātu nabadzīgu cilvēku pamattiesību uz tiesību aizstāvēšanu tiesā, Civilprocesa nolikums noteica personu loku, kuras bija atbrīvotas no tiesu izdevumu maksāšanas.³⁷ Savukārt viena no miertiesneša funkcijām bija lemt par mazturības tiesību vai, ja prasības vērtība pārsniedza 1000 latus, par mazturības apliecības izdošanu, tādējādi nodrošinot arī trūcīgu cilvēku pamattiesību vērsties tiesā. Cilvēka mazturību jeb trūcīgumu apliecināja pagasta valdes vai policijas izdota izziņa. Tāpēc šajā lietā atrodas Atašienes pagasta valdes izsniegtā apliecība,³⁸ kurā apliecināts, ka Bērziņa ir 71 gadu veca atraitne, “ne kustama, ne nekustama īpašuma netur un dzīvo ļoti trūcīgos apstākļos, uzturu gūstot no ikdienišķas roku peļņas”. Līdz ar to pagasta valde Bērziņu uzskata par trūcīgu un nespējīgu maksāt tiesas vešanas izdevumus lietā par darba algu.³⁹

Miertiesneša uzdevums jau no miertiesas institūta dibināšanas laikiem bija censties panākt pušu mierizlīgumu.⁴⁰ Tieši tā rīkojies miertiesnesis šajā lietā. Protokolā fiksēts, ka abi savā starpā izlīguši miera ceļā uz šādiem noteikumiem: atbildētājs apņemas samaksāt prasītājam 320 latus noteiktos termiņos: 20 latus maksās 1929. gadā, bet pārējos 300 latus izmaksās, katru gadu maksājot 50 latus, sākot no 1930. gada. Maksājumu par 1929. gadu samaksās: tūlīt 10 latus un pēc Lieldienām pārējos 10 latus: “Prasītāja ir ar mieru, un abi prāvnieki lūdz apstiprināt šī miera līguma noteikumus un lietu izbeigt uz visiem laikiem.”⁴¹

³⁴ LVVA, 1552. f., 2. apr., 21. l., 25. lp.

³⁵ LVVA, 1627. f., 4. apr., 13. l., 2. lp.

³⁶ Ibid.

³⁷ Civilprocesa nolikuma 1003. pants. Sk.: Civilprocesa nolikums. 1932. gada izd. ar pārģroz. un papild. Rīga: Dzīve un Kultūra, 1936.

³⁸ LVVA, 1627. f., 4. apr., 13. l., 2. lp.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Шеменева О. Н. Мировой судья в гражданском процессе. Москва: Ось, 2009, с. 13; Bergtāls T. Miertiesas institūts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.01.1939., Nr. 1, 15., 16. lpp.

⁴¹ LVVA, 1627. f., 4. apr., 13. l., 12. lp.

Mierizlīgumu miertiesnesis ir apstiprinājis un atzīmējis, ka pēc lēmuma pasludināšanas atbildētājs samaksāja prasītājam 10 latus.⁴²

Pētot šo lietu, īsta pārliecība, ka Bērziņas dēla tiesības uz atalgojumu ar šo spriedumu tika aizsargātas un taisnība triumfējusi, tomēr nepārņem. Bērziņai tika piešķirtas mazzināšanas tiesības, paverot ceļu uz lietas izskatīšanu tiesā. Mierizlīgums tika panākts, un Bērziņa tik tiešām saņēma dēla nopelnīto 320 latu vietā – 10 latus. Tomēr paliek neatbildēti jautājumi. Kāpēc miertiesnesis uzskatīja, ka labākais atrisinājums šajā lietā ir mierizlīgums. Vai tiešām bija pārliecināts, ka vecā, nabadzīgā sievietē, kura pat rakstīt neprot,⁴³ no negodprātīgā darba devēja saņems pārējo summu uz tiesā parakstītās vienošanās jeb godaprāta, kura līdz šim parādniekam nav bijis, pamata. Var jau būt, ka šis spriedums apliecina Latvijas valsts vispārējās nabadzības līmeni Latgalē un taisnīgāks risinājums lietā nemaz nebija iespējams.

Tiesības uz advokāta palīdzību aizsardzībā

Tiesiskā valstī tiesībaizsardzības līdzekļu vidū intensitātes ziņā kriminālsoda piedraudējums ir pēdējais un visbargākais līdzeklis, kas atrodas valsts varas rīcībā.⁴⁴ Šī bargā soda piemērošana bija arī miertiesnešu kompetence, nodrošinot, lai nenotiktu tiesības uz advokāta palīdzību pārkāpumi. Tā kā lauku novados, it īpaši Latgalē, advokātu trūka,⁴⁵ visai plaši uzdarbojās kaktu advokāti, maldinot un krāpjot sabiedrību, kā arī traucējot saņemt diplomēta advokāta palīdzību. Lai arī Sodu likumu⁴⁶ 7. nodaļas "Pretdarbība taisnai tiesai" 161.¹ panta 1. punkts paredzēja personas, kurām nav tiesības vest svešas lietas tiesu iestādēs un kuras par atlīdzību sastāda rakstus, sodīt ar arestu vai naudas sodu, bija ļaudis, kas šādas nelikumīgas darbības nepārtrauca un ar neprasmīgi sarakstītiem lūgumiem turpināja apgrūtināt iestāžu un miertiesu darbu.

Spilgts kaktu advokāta piemērs ir 23 gadus vecais Līvānos dzīvojošais Pāvels Kikauka, pret kuru 1926. gadā tika ierosinātas un Daugavpils 4. iecirkņa miertiesā izskatītas pat trīs krimināllietas.⁴⁷ Pats Kikauka neslēpa, ka "ar advokatūru nodarbojas, lai varētu nopelnīt kādu mazumiņu uzturam, jo vispār atrodas grūtos apstākļos".⁴⁸ Reiz, būdams jau sodīts ar 50 latiem jeb pierādītas maksāt nespējas gadījumā ar divām nedēļām aresta, Kikauka bija spiests nosēdēt arestā.⁴⁹ Ticis brīvībā, viņš atkal turpināja peļņas nolūkā nodarboties ar nemākulīgu lūgumu rakstīšanu.⁵⁰ Kikaukas pretlikumīgās darbības pierāda viņa krimināllietā. Tajā atrodas divu sieviešu vārdā rakstīts iesniegums apriņķa priekšniekam par nelikumīgu tirgošanos ar reibinošiem dzērieniem un uzsvērts, ka šādi brūži izplata nabadzību un traucē sabiedrības mieru.⁵¹ Kikaukas sarakste ar

⁴² LVVA, 1627. f., 4. apr., 13. l., 12. lp.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 17. lpp.

⁴⁵ Js. Dažas ziņas par Vidzemes miertiesu darbību. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.01.1924., Nr. 1, 52. lpp.

⁴⁶ 1903. gada 22. marta Sodulikumi. Rīga: Tieslietu ministrija, 1930.

⁴⁷ LVVA, 1606. f., 1. apr., 872. l., 12. lp.; LVVA, 1606. f., 1. apr., 871. l., 2. lp.

⁴⁸ LVVA, 1606. f., 1. apr., 871. l., 4. lp.

⁴⁹ Ibid., 6. lp.

⁵⁰ LVVA, 1606. f., 1. apr., 872. l., 1., 4., 5. lp.

⁵¹ Ibid., 6. lp.

“klientēm” pierāda viņa juridisko nemākulību un atlīdzības saņemšanu.⁵² Pieķerts pretlikumīgajās darbībās, Kikauka savu vainu policijai atzinis: “atļaujas, lai nodarbotos ar padomu došanu un lūgumu rakstīšanu, man nav”, un nemaz neslēpis, ka darijis to peļņas nolūkā.⁵³ Miertiesas sēdē Kikauka vainu vairs neatzīst, melo – “lūgumu esmu rakstījis, bet vai esmu par to ņēmis kādu atlīdzību – neatceros”.⁵⁴ Tā kā sievietes, kuru uzdevumā lūgums bija rakstīts, nebija atrodamas, nebija pierādāms, ka Kikauka saņēmis atlīdzību, un miertiesnesim nācās viņu attaisnot.⁵⁵

Trešo reizi gada laikā apsūdzēts par šo pašu noziegumu,⁵⁶ Kikauka atkal paliek nesodīts, lai arī šoreiz ir sastādījis un miertiesnesim kāda Filipova vārdā nosūtījis pilnīgi nesaprotamu tekstu.⁵⁷ Lai arī policijai Kikauka atzinies, ka “dažiem pilsoņiem esmu rakstījis lūgumrakstus, par atlīdzību ņemot no katra pa vienam latam jeb drusku vairāk”, viņš neatcerējās, ka Filipovam būtu rakstījis lūgumrakstu vai ņēmis no viņa kādu atlīdzību.⁵⁸ Arī tiesas sēdē apsūdzētais sevi par vainīgu neatzina. Arī Filipovs nozvērīnāts liecināja, ka par lūguma pagatavošanu “apsūdzētajam maksājis netiku”.⁵⁹ Tā kā netika pierādīta Kikaukas darbošanās peļņas nolūkā, miertiesnesis viņu attaisnoja.⁶⁰ Kikaukas lietās ir daudz melīgu liecību,⁶¹ kas neļāva pierādīt viņa vainu un sodīt. Tomēr gan policijas veiktās izziņas darbības, gan lietu izskatīšana miertiesā liecina par nopietniem centieniem, lai cilvēkus pasargātu no krāpnieciskas advokatūras.

Tiesības uz veselības aizsardzību sargāšana

Daugavpils apriņķa 4. iecirkņa miertiesnesis 1927. gadā izskatīja krimināllietu, kurā Pāvels Ivansons tika apsūdzēts par nelikumīgu ārstēšanu.⁶² Atbildība par šādām darbībām, tās uzskatot par noziegumiem, bija kriminalizēta Sodu likuma 9. nodaļas “Tautas veselības aizsardzības noteikumu pārkāpšana” 195.¹ un 204. pantā. Sūdzību pret šo kaktu dakteri policijā bija iesniedzis 64 gadus vecais Antons Skruzmanis, kurš stāstīja, ka “slimo ar nierēm un māgu”,⁶³ “No paziņas uzzināju, ka ir cilvēks, kas var mani izārstēt.” Tāpēc sieva nepazīstamo kaktu ārstu, apmēram 35 gadus vecu vīrieti ar melnām ūsām, uzmeklējusi un atvedusi uz mājām. Tas, aptaustījis slimnieku, pieprasīja piecus latus par zālēm.⁶⁴ Paņēmis naudu un aizgājis, bet pēc kāda laika atnesis zāļu pudelīti, likdams no tās dzert trīs reizes dienā, karotē ūdens iepilinot 30 pilienus. Sūdzētājs stāstīja: “zāles ieņēmu divas reizes un pēc tam man palika slikti

⁵² LVVA, 1606. f., 1. apr., 872. l., 2. lp.

⁵³ Ibid., 4.–5. lp.

⁵⁴ Ibid., 17. lp.

⁵⁵ Ibid., 18. lp.

⁵⁶ Ibid., 1. lp.

⁵⁷ Ibid., 2. lp.

⁵⁸ Ibid., 4. lp.

⁵⁹ Ibid., 11. lp.

⁶⁰ Ibid., 12. lp.

⁶¹ Miertiesu praksē jau 19. gadsimtā tika atzīts, ka darbību traucē viltus liecības, jo visai reti liecinieki pareizi atstāsta notikušo un bieži liecinieku atstāstījumi pārvēršas bezkaunīgā melošanā. Sk. Bergtāls 1939, 31. lpp.

⁶² LVVA, 1606. f., 1. apr., 870. l., vāks.

⁶³ Ibid., 1., 3. lp.

⁶⁴ Ibid., 3. lp.

un bija jāvemj, tāpēc tās vairs nelietoju, bet pudelīti ar brūno šķidrumu nododu policijas rīcībā.”⁶⁵

Miertiesu prakses materiālu izpēte ļauj apgalvot, ka policija vienmēr, arī šajā lietā, veikusi rūpīgu izziņu, lai noskaidrotu apsūdzētā personību un citus faktus.⁶⁶ Bija liecinieki, kas apstiprināja,⁶⁷ un arī tādi, kas noliedza cietušā stāstīto.⁶⁸ Izziņas gaitā tika noskaidrota kaktu ārsta dzīvesvieta un personība, kā arī tas, ka viņš ir lietpratējs lopu kastrēšanā.⁶⁹ Pratināšanā to atzina arī apsūdzētais, uzsverot, ka cietušo nepazīst. Turklāt ar cilvēku ārstēšanu nenodarbojas, pat lopus neārstē. Bet, “ja kāds dod labprāt kastrēt, to es daru, jo kastrēšanā esmu speciālists un nav bijis gadījuma, kad kāds no manas kastrēšanas nomirtu”.⁷⁰

Policija izziņas dokumentus un zāļu pudelīti nosūtījusi miertiesnesim tālākai rīcībai.⁷¹ Tā kā Sodu likuma 204. pants paredzēja atbildību par “nāvīgu vai stipra iespaيدا vielu glabāšanu vai pārdošanu bez pienācīgas atļaujas”, bija jākonstatē, vai zāļu pudelītes saturā ir šādas vielas. Tika veikta ekspertīze, lai noskaidrotu, “vai zāles ir nāvīgas jeb stipri indīgas”.⁷² Farmācijas pārvaldes ķīmiskā laboratorija konstatēja, ka šķidrumā atrasts “baldriāna sakņu izvilkums, china mizu izvilkums, etilēteris, etilalkohols, ūdens, amonjaks un anīsa eļļa”; stipras iedarbības un “nāvīgas vielas” nav atrastas.⁷³ Par ekspertīzes veikšanu miertiesai nācās samaksāt astoņu latu⁷⁴ un lietu izbeigt noziedzīga nodarījuma pazīmju trūkuma dēļ.⁷⁵

Lietu varētu nosaukt arī par vētru ūdens glāzē un valsts līdzekļu nevajadzīgu tērēšanu ekspertīzei. Iespējams, tieši par šādām ekspertīzēm domājot, vēlāk, jau autoritārisma periodā, tieslietu ministrs norādījis miertiesnešiem, ka “vajag izvairīties no tādiem ekspertīzes izdevumiem, kas neatbilst valstij un pilsoņiem nodarītā kaitējuma apmēram”.⁷⁶ Tomēr, demokrātijas izpratnē sargājot tiesības uz veselību, pat šādu lietu izmeklēšana vien atgādina, ka par veselības aizsardzības noteikumu pārkāpšanu draud sods.

Kopsavilkums

1. Lai gan miertiesu prakse neveido judikatūru, miertiesnešu lietās rodamas arī būtiskas atziņas. Rīgas apriņķa 1. iecirkņa miertiesas izteiktais atzinums 1920. gadā A. Skujas lietā, ka pašvaldība nav pagasttiesas uzraudzības iestāde, līdz ar to tās lēmumi pagasttiesu darbības jautājumos pagasttiesai nav saistoši, joprojām var tikt izmantots tiesu praksē, izskatot ar bāriņtiesu funkcijām saistītas lietas.

⁶⁵ LVVA, 1606. f., 1. apr., 870. l., 3. lp.

⁶⁶ Ibid., 3., 4., 5. lp.

⁶⁷ Ibid., 4., 5., 7. lp.

⁶⁸ Ibid., 8. lp.

⁶⁹ Ibid., 6., 8. lp.

⁷⁰ Ibid., 6., 7. lp.

⁷¹ Ibid., 9. lp.

⁷² LVVA, 1606. f., 1. apr., 870. l., 10. lp.

⁷³ Ibid., 13. lp.

⁷⁴ Ibid., 14., 11. lp.

⁷⁵ Ibid., 18. lp.

⁷⁶ Vinzarājs N. Rīgas apgabaltiesas miertiesnešu sapulce. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.01.1937., Nr. 1, 214. lpp.

2. Miertiesu lietu izpēte ļauj gūt pilnīgāku priekšstatu par Latvijas sabiedrību 20. gadsimta 20.–30. gados un par sociālekonomiskajām problēmām šajā laikā – trūkums, neizglītība, dažādu krāpnieku darbība. Miertiesā, izspriežot civillietas un krimināllietas, sargāja arī konstitūcijā neierakstītas pamattiesības: tiesības uz īpašumu, tiesības uz atalgojumu, tiesības uz advokāta palīdzību un tiesības uz veselības aizsardzību.
3. Miertiesu funkciju – pirmā instance, pagasttiesu nolēmumu apelācijas instance un mazturības tiesību piešķirēja – analīze ļauj secināt, ka miertiesas bijušas Latvijas tautas pamattiesību sargi. Tāpēc autore uzskata, ka, Latvijas tiesu sistēmas vēsturiskās tradīcijas ievērojot, rajona tiesām būtu piešķirams lepnais – miertiesas – nosaukums.